

CALUGARI SCIȚI SAU CALUGĂRI BESSI ?

Vlad Protopopescu

Originile creștinismului în regiunile dunăreano-carpatiche continuă să fie învăluite într-un mister, care pentru moment cel puțin, nu poate fi complet elucidat. Chiar și puținele date care păreau să dovedească o prezență creștină înainte de secolul al IV-lea în Scythia Minor au fost puse la indoială. Doar în secolul IV avem certitudinea prezenței unor creștini în Scythia Minor, cînd odată cu prigoana lui Diocletian apar o mulțime de martiri în aproape toate cetățile Dobrogene, cunoscuți din martirologii, din inscripții sau din senzionaționale descoperiri ca cea de la Niculițel. Este o dovadă indirectă a unei răspândiri apreciabile a creștinismului încă din secolele anterioare. Printre martiri întinși unii care aparțineau mediului rural, cum ar fi, de exemplu, Maximus, Dada și Quintilian întinși în apropriere de Durostorum¹. Evident aceasta presupune o pătrundere mai timpurie care să fi atins și satul, multă vreme mai refractar noii credințe și mai atașat credințelor traditionale. Aflăm chiar și unele nume trace printre martirii², confirmare a faptului că și masa locală fusese atinsă de procesul creștinării. Scythia Minor apare astfel ca un fel de „bază” a răspândirii creștinismului. Tradiția referitoare la predicația apostolului Andrei în Scitia transmisă de Eusebiu, sau în „Scythia Europae” cum ne informează *Breviarum Romanum*³, trebuie totuși să se refere la o cuprindere timpurie a regiunilor Mării Negre în aria de răspindire a creștinismului. De remarcat este faptul că această tradiție își are originea într-o serie de scrieri apocrife care circulau deja din secolul II, apocrife legate, după toate probabilitățile de medi manicheene⁴. Această remarcă întărește, credem, presupunerea după care creștinismul s-a răspândit în regiunile noastre urmînd o cale „populară”, o cale „neoficială” care a permis dezvoltarea unor forme particolare, cu o puternică moștenire pagină, vizibilă în folclorul românesc și balcanic. Aceste moșteniri păgine sint indiscutabil de origine traco-geto-dacică. Am văzut că deja populația locală era cîștigată, într-o proporție care pare însemnată, de noua credință. Credem că însuși faptul că aceste persistențe pagină sint foarte puternice, fără să fi ajuns vreodată într-un conflict fățu cu creștinismul (cu excepția bogomilismului a căruia

1. Radu Vulpe și Ion Barnes, *Din istoria Dobrogei*, vol. II, p. 381.

2. Ibidem p. 388.

3. Wetzler und Welte's *Kirchenlexicon* II Auflage, II. Band col 282.

4. Ibidem.

origine tracică ne apare de asemenea sigură) dovedește o răspindire a creștinismului încă din primele veacuri, cind formulările dogmatice și canonice nu excludeau de plano păstrarea unor forme necreștine.

In orice caz, fondul local tracic se dovedește a avea în viața religioasă nu numai a Scythiei Minor, ci și în regatul Imperiului roman, un rol de primă însemnatate, rolul merind „de pair” cu importanța elementului tracic în istoria Imperiului de răsărit în secolele IV–VI⁵. Traci din Scythia Minor apar ca apărători ai ortodoxiei în timpul Impăratului monofizit Anastasius. Este vorba de așa numiți „călugări scitii”, a căror agitație reflectă nu numai atașamentul pentru ortodoxie, dar și nemulțumirea populației locale față de abuzurile puterii imperiale, ale cărei exacțiuni li exasperaseră. Acești „călugări scitii” sunt menționați ca având o parte activă în răscosala condusă de Vitalianus, comandanțul federatiilor din Scythia Minor, campionul ortodoxiei și predecesorul nemănăstirist la tronul imperiului. Vitalianus era cu siguranță un trac din Scythia Minor, devenit exponent al populației traco-române din Dobrogea⁶. Călugări scitii, sătmărci săi, erau „de domo magistri militum” adică a lui Vitalian care primise acest titlu în 514. Unul dintre călugări, și anume seful lor, Leontius era rușă cu Vitalian, deci și el trac de origine. Leontius este aproape sigur identic cu Leontius din Bizant, mare teolog din vremea lui Justinian, ale căruia sistematizare doctrinară în problema dublei naturi a lui Hristos prezintă o mare importanță pentru teologia creștină. Critica mai nouă a încercat să conteste această identificare, însă fără temei, deoarece activitatea călugărilor scitii dintr-o parte Leontius, rușă lui Vitalian, se placează tot pe linia controversiei monofizite. Călugări scitii propun o formulă dogmatică apropiată desfășurată în acea vreme și care încearcă să împuncă pe ortodoxi cu monofizitii, formulă care fiind recunoscută ca ortodoxă a intrat în liturghie. Leontius nu ar fi singura mare figură a bisericii provenind din Scythia Minor. Ioan Cassian, zis Cassian Romanul, autoritate de primă mărime a ascetismului oriental și propagator al monahismului în Occident, era născut în Dobrogea și „scit” de origine⁷. De asemenei Dionisie cel Mic, cel căruia îl datorăm calculul erelui de la naștere a lui Hristos. Călugări din Scitia aveau relații strânse cu Palestina și Egiptul. Cassian trăiește printre pustnicii din pustia sketică, în Egipt, și în Palestina unde își desfășoară pregătirea ascetică. Leontius din Bizant, numit hierosolimites eremites a trăit un timp indelungat în Palestina, la Lavra sfântului Sava.

Aceste legături vechi și susținute cu monahismul palestinian ne îndeamnă să credem că sub denumirea de călugări bessi pomeniți în aceeași epocă în Palestina și la muntele Sinai, se ascund tocmai călugări din Scythia Minor. Acești călugări bessi sunt pomeniți într-o serie de izvoare din secolul VI. Una din pomeniri se face la Simeon Metafrastul în Viața sfântului Theodosie Cenobiarchul, întemeietorul primelor chinorii din Palestina. Izvorul vorbește de întemeierea de către sfântul Theodosie a unei mănăstiri în locul numit Cutila, pe malul lacului Asfaltit, mănăstire care avea să devină curînd cea mai vestită din Palestina. În această mănăstire existau patru biserici, iar în una din ele „poporul bessilor” înălță rugăciuni în limba sa Stăpînului comun⁸. Această mănăstire este amintită și de către Ioannes Moschus (De vita patrum, Pl. 74, col 199) ca „monasterium Bessorum” amintind și de un „Subibla bessorum”⁹. Ioannes Moschus a trăit în mănăstirea întemeiată de Sf. Theodosie. Un hegoumenos mones ton (Besson) apare ca semnatar al sentinței sinodului de la Constantinopol din 536, care depune pe patriarhul monofizit Anthimus¹⁰. Acest sinod fusese convocat din inițiativa călugărilor ortodoci din Constantinopol în acord cu reprezentanți ai călugărilor din Siria și Palestina¹¹. În fine, altă mențiune aflată în Itinerarium Hierosolymitanum a

5. V. Beşevliev, Die Thraker im ausgehenden Altertum, Studii clasice, II, 1961.

6. I. I. Russu, Obțrija și răscosala lui Vitalianus, în Omagiu lui P. Constantinescu-Iaș, 1955.

7. Vasile Gh. Sîblescu — Călugări scitii, Revista teologică (extras).

8. E. Lozovan — Aux origines du christianisme daco-scythe, în F. Altheim, Geschichte der Hunnen, V. IV, p. 148.

9. Ibidem.

10. Ibidem.

11. Duchesne — L'église au VI-e siècle, Paris, 1925, p. 325.

lui Antoniu de Piacenza (570), care amintește „Inter Horeb et Sina” de o mănăstire în care sunt trei abați cunoscători ai limbilor („scientes linguas”) greacă, latină, egipteană și „bessa”¹². Este stătă că numele bessilor devenise încă din epoca imperială tîrzie un nume generic al tuturor traciilor¹³.

Izvoarele din secolele V–VIII folosesc acest nume pentru a-l desemna pe traci. Astfel, în anume, în Getica V, 3, vorbind de Dunăre ne spune că era „Lingua Bessorum Hister vocata”¹⁴. Astfel de mențiuni apar și la Malas, Theophanes¹⁵. De remarcat că numele bessilor a persistat pînă în evul mediu cind sub această denumire erau vizăți vlahii. Kekaumenos îl consideră pe vlahi urmașii dacilor și ai bessilor.

S-ar putea căuta o apropiere mai precisă între „scitii” și „bessi”. Bessi au trăit și în Dobrogea încă din timpul lui Ovidiu și pînă în pragul secolului III. Vasile Parvan acordase chiar bessilor din Dobrogea o importanță exagerată. Oricum bessii din Scythia avuaseră o situație privilegiată¹⁶. Din pînă la urmări devenirea bessilor consistentes” și pînă la bessii de care ne ocupăm trece mai bine de trei veacuri. În care nu mai înținănumește lor. Ori chiar în această perioadă se placează creștinarea bessilor din Balcani.

Ceea ce ne întreține totuși impresia că este aici vorba de „bessii” din Scythia este originea etnică tracică a călugărilor scitii, rolul important pe care îl joacă în viața bisericescă, legăturile lor cu Palestina. Este de remarcat că bessi din Palestina sunt contemporani cu călugări scitii și că urmează aceeași politică anti-monofizită ca și ei. Sfântul Sava și Sfântul Theodosie sunt apărători încotați ai deciziilor sinodului de la Caledonia. În 512 iau o atitudine fermă împotriva patriarhului monofizit al Antiohiei, Severus¹⁷. Deci în aceeași perioadă în care încep agitațiile călugărilor scitii.

Mentionăm aici o interesantă tradiție, relatată de Eutichius, patriarhul Alexandriei între 933–940. Vorbind de întemeierea mănăstirii Sinai el spune că Iustinian urmări un legat al său cu „o sată de sclavi ai Romei” cu sojile și copiii lor, pentru a străjuia mănăstirea și pe călugări. Urmașii acestor sclavi trăiesc și astăzi, formând un grup aparte, foarte închiș, numiți de către arabi „fiilii creștinilor” și „Ge-nne (maghiari)”. El afirmează că sunt veniți dintr-o țară numită Llah, iar toti călugării care l-au cunoscut și cercetat nu au ezitat să vadă în ei „valahi” aduși de deasupra într-o parte din Marea Neagră. Sunt fost oare recruti din rândurile „bessilor” pentru a păzi pe călugării „bessi”?

Ipoteza pe care am avansat-o, în cazul verificării ei, ne confirmă încă o dată importanța rolașului, jucat în istoria Imperiului roman și bizantin. Alături de rolul politic și militar, ei apar ca avind și un rol religios însemnat. De altfel bessii și geii jucaseră un rol religios de anvergură chiar în lumea tracică. Afirmarea lor pe toate planurile în secolele V–VI dovedește vitalitatea lor deosebită. Persistențele tractice sunt vizibile pînă astăzi. Se pare că în secolul VI se mai întâlnescu ca etnos și-păstrau limbă. Luerul pare probabil și în Dobrogea¹⁸. Se poate vedea importanța pe care o are în explicarea proceselor etnice din peninsula Balcanică și din Carpați continuitatea unei populații tractice, moștenitoarea străvechii civilizații balcanice.

12. E. Lozovan, op. cit., p. 148.

13. G. Cankova-Petcovă, La survivance du nom des Besses au Moyen-Age, în Linguistique balkanique, VI, 1963, p. 93 și urm.

14. Ibidem, p. 93.

15. Ibidem, p. 94–95.

16. R. Vulpe, I. Barnes, op. cit., p. 63.

17. Duchesne, op. cit., p. 218.

18. M. Bera, Urme românești în răsăritul ortodox, Buc. 1935, p. 3–5.

19. C. Scorpan, La continuité de la population et des traditions grecs dans les conditions de la romanisation de la Scythie Mineure, în Pontica, VI, 1973, p. 139.

Skythische oder bessische Mönche ?
(Zusammenfassung)

Die Urkunden welche sich auf dem ersten Jh. des Christentums beziehen, erwähnen im V-ten und am Anfang des VI-ten Jh. die Anwesenheit einiger skythischen Mönche, deren Rolle in den christologischen Kämpfen ziemlich wichtig zu sein gewesen war. Diese Mönche stammen aus der Scythia Minor und sind in Wirklichkeit thrakischer Ursprungs. Es wird zu zeigen versucht das diese skythischen Mönche identisch mit den bessischen Mönche sind. Welche in den Urkunden des VI-ten Jh. erwähnt sind. Gleichzeitig wird die Rolle der Thraker in der Verbreitung des Christentum auf dem Balkan und nördlich der Donau hervorgehoben.